

JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA

Közművelődési Tanszék

**A KÖZÖSSÉGI ÉLET ÉS MŰVELŐDÉS SZINTEREI
GYOMÁN A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN**

Konzulens:
T. Molnár Gizella
tanársegéd

Készítő:
Csath Róza
IV. éves művelődésszervező
szakos hallgató

1995.

TARTALOMJEGYZÉK

GYOMA A SZABADMŰVELŐDÉS KORÁBAN	4
A település mezőgazdasága, ipara, oktatásügye	
A Kner-család szerepe Gyoma kulturális, szellemi életében	
AZ OLVASÓKÖRI MOZGALOM TÖRTÉNETE	6
Az olvasókörök létrejötte, a közösségi művelődésben betöltött szerepe	
Az Egyetértés Olvasókör	
Élet az olvasókörökben	
A kaszinók könyvtára	
Szórakozási alkalmak (bálak, batyus vacsorák)	
Úri Kaszinó	
HELYI SZERVEZETEK A KÖZMŰVELŐDÉSÉRT	12
Gyomai Jótékonyági Nőegylet	
Ipartestület	
Iparosok és Kereskedő Ifjak Önképző Köre	
Gyomai Közművelődési Egyesület	
MŰVELŐDÉSI FORMÁK A FIATALOK KÖRÉBEN	16
Cserkészek	
Leventék	
Szüreti Bál	
Tánciskola	
Dalárda	
SPORTTAL A TESTI ÉS SZELLEMI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉÉRT	18
A Gyomai Sport Club tevékenysége	
EGYÉB SZÓRAKOZÁSI, KIKAPCSOLÓDÁSI ALKALMAK A KÖZSÉGBEN	19
(Apolló mozi, korzó, majális, országos vásár, vándorcirkusz, jósnő látogatása, kocsmá)	
Házi találkozások	
(csigabál, cuháré, tollfosztás, kenderfonás, szomszédolás)	
UTÓSZÓ	20
Felhasznált irodalom, források	22
Idézetek	
Melléklet	

Gyomaendrőd 17 ezer lelkes város a Hármas-Körös partján. A lakosság kenyerét adó mezőgazdasági termelőszövetkezetek és ipari üzemek megszűnte vezetett ahhoz a szomorú valósághoz, hogy ma a munkaképes korú emberek közül csak minden harmadiknak van állása. Diplomás fiataljainkat sorra elveszítjük, és az itt élő ifjúság is elvágyódik. A megfelelő infrastrukturális háttér nélkül várossá pumpált település tipikus története – mondhatnánk. Ám annak oka, hogy a város elveszítette egykori megtartó erejét, másban is keresendő. Hová lettek azok a közösségek, amelyekhez tartozni lehetne, amelyek szellemi, kulturális, közéleti motorjai lennének a településnek? Hová lett a varázs, ami több mint száz évvel ezelőtt Gyomán már-már polgárosult szellemet teremtett, a varázs, ami ide vonzotta a nyomdalapító Knereket is? Ahhoz azonban, hogy mindezekre választ kapjunk, vissza kell lépnünk időben egészen e század elejére...

GYOMA A SZABADMŰVELŐDÉS KORÁBAN

A szabadművelődés korára vonatkozó értékes adatokat találtunk az 1936-ban kiadott Békés vármegye című emlékiratban: „Gyoma. Nagyközség a Hármas-Körös bal partján. Hasonló nevű »járás és kir. Járásbíróság székhelye «Lakóinak száma 12 244, akiknek 66 százaléka él belterületen, egyharmada pedig külterületen. Számbelileg az utolsó tíz év alatt alig fejlődött valamit népessége. Gyoma határozottan egykés községeink közé tartozik. A születések száma rendkívül alacsony, a csecsemőhalandóság viszont messze túlhaladja az országos átlagot. Szép eredményekkel küzd a csecsemőhalálozási viszonyok megjavításán, az Országos Stefánia Szövetség 158. számú helybeli védőintézete. Járási orvos, 2 községi orvos és 3 magánorvos, 3 községi szülésnő áll egészségügye szolgálatában. Az ivóvízzel 4 artézi kút és a Körös szűrt, tisztított vize látja el a községet. Gyoma lakossága 99 százalékban magyar (11 939 lélek). A nem magyarok közül számba vehetők a németek 257, a tótok 65 fővel, a többi nemzetiség összesen 20 lélekkel van képviselve.”

A jórészt reformátusok lakta község gazdaságáról is említést tesz az írás. Ebből kiderül, a lakosság 62 százaléka földművelő. A szántóföldek közel felén búzát termesztenek, ennek köszönheti a község fejlett malomiparát. Jelentős még a gyümölcsstermesztés, amely értékesítésére szövetkezet alakult. A szerkesztő részletesen foglalkozik a Kner-féle nyomdával, mint „Gyoma fő büszkeségével”. A gyomai lakosság a kisipari szolgáltatásra sem panaszkodhatott: „A község kisipara igen fejlett. Üzemeinek száma 268, melyek közül 206 segéd nélkül dolgozik. Egy-két segédet tart körülbelül 56 üzem, ennél több alkalmazottat ma nemigen tart a gyomai iparos. A nagy számú iparosság ipartestületet létesített. Legnagyobb számban vannak a szabók, cipészek, csizmadiák, borbélyok, kovácsok, lakatosok, asztalosok kerékgyártók, egyszóval a mezőgazdasági lakosság elsőrendű szükségleteit kielégítő iparosok. A kereskedések száma 120-130 körül mozog.” „A mezőgazdák, valamint az élénk kereskedelmi és ipari élet hiteligényeit” egy hitelszövetkezet és két takarékpénztár látta el.

A termelést, illetve a kereskedelmet segítették a kedvező közlekedési adottságok. Két vasútállomása is volt a községnek, egyik Budapest-Lökösháza főútvonalon, a másik egy helyi érdekű, az iparvágányoknak. Posta, telefon és távíróállomás kötötte össze a távoli vidékekkel.

Az emlékirat külön fejezetet szentel a község kulturális helyzetének: „Az elemi népoktatás kilenc felekezeti iskolán kívül három községi, 2 uradalmi iskolában folyik. Az elemi továbbképzés céljaira szolgál az Állami, Polgári Fiú- és Leányiskola. Szakoktatást a községi önálló gazdasági népiskolában és az iparos tanonciskolában nyer Gyoma ifjúsága. Az iskolán kívüli népoktatást a helybeli népművelési bizottság irányítja úgy a bel-, mint külterületen, az összes iskolák tanerőinek bevonásával... Nagy számú egyesületei élénk társadalmi életét bizonyítják ... Községi sajtóorgánum a Gyomai Újság.”

A Kner- család szerepe Gyoma kulturális, szellemi életében

Az egyesületeknek köszönhető élénk, kulturális, szellemi élet. Ez a kulcsmondat lett az iránytűm, a kutatásban. Mielőtt azonban az egyesületi mozgalomról beszélnénk, szót kell ejtenünk a *Kner-családról*. Hatvanéves munkásságuknak nemcsak a hazai nyomdaművészet köszönhet rengeteget, hanem Gyoma is, hiszen jelenlétük, tevékenységük meghatározó szellemiséget vitt a település életébe. A Kner Nyomda kezdettől fogva beleépült a táj, Gyoma mindennapjainak lüktetésébe, ugyanakkor szellemi, szakmai és üzleti kapcsolatokra is képes volt. Első pillantásra talán érthetlennel tűnik, hogy éppen egy hagyományos agrár megye kistelepülésén jutott ilyen művészi fokra a művelődés magasabb szintjét feltételező nyomdászat. Ami a kedvező közlekedési adottságokon túl minden bizonnyal a község mellett szólt, az a település mezővárosi múltjából táplálkozó társadalmi-politikai arculata. És ki tudja még, milyen megfontolások vezették *Kner Izidort*, amikor 1882-ben 75 forintnyi alaptőkével megalapította gyomai nyomdáját. Komoly beruházásokkal még hosszú évekig nem dicsekedhetett, ám az 1890-es években megjelent könyvei már a kor nyomdaiparának legjobb termékei. A nyomda kiadói tevékenységet is folytat. Itt a közigazgatási nyomtatványokról Kner Izidor figyelme hamarosan a báli meghívók felé fordult, amely egy esztétikailag érdekesebb, egyben a nyomdai műhelykultúra megcsillogtatására alkalmasabb műfaj.

A Kner Nyomda hamarosan a magyar könyvkiadás jelentős műhelyévé lett. Az új, értékteremtő szellemi mozgalmakhoz kapcsolódás, saját írói kör kialakításának igénye – ez jellemezte tevékenységét. Kner Izidor maga is jó tollú, humoros vénával megáldott ember volt. Rendszeresen publikált az Athenaeum Nyomdai és Lapkiadó Rt. kiadásában megjelenő Borsszem Jankó című folyóiratban. E kapcsolata révén ismerkedett meg azokkal az írókkal, így a Nyugat nemzedékével is, akik a Kner Nyomdában megjelent alkotásaikkal a főváros szellemi légköréhez kapcsolták az üzemet. *Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Csáth Géza, Lukács György, Balázs Béla*, csak néhány név az alkotók sorából. 1902 jelentős év a Kner Nyomda történetében. Új épületet emelnek, és az üzemet korszerű gépekkel szerelik fel. Öt évvel később Kner Imre a magyar könyvkiadás és nyomdászat kimagaslóan művelt és széles látókörű egyénisége veszi át a műszaki vezetést. A lakosság életében közvetlenül, mint megélhetési forrás is fontos szerepet játszik a nyomda, amely 1910-re már 150 alkalmazottat foglalkoztat. Magas fokú szakmai igényesség és patriarchális légkör, ez, ami igen szimpatikussá teszi a Kner-családot. Népszerűségüket csak fokozzák Izidor barátságos közéleti szereplései, illetve a helyi egyesületeknek nyújtott bőséges könyvadományai. A Kner Imre által alapított és támogatott – egészséges, kellemes és nemes szórakozás célját szolgáló – a nyomdai alkalmazottak, illetve a gyomai iparos és értelmiségi fiatalok előtt nyitott – Kner Sport Club további szép példája annak, hogy a Kner-család miképpen jelentett szellemi szervező erőt a településen.

AZ OLVASÓKÖRI MOZGALOM TÖRTÉNETE

Magyarországon az 1867-es kiegyezés teremtette meg az egyesületi mozgalom társadalmi, politikai feltételeit. Felfelé ívelő szakaszát a tőkés viszonyok létrejöttének, továbbá a társadalmi mobilitás megindulásának köszönheti. Az akkoriban szép számmal létrejött egyesületek a polgári nyilvánosság intézményei voltak. Létrehozásuk, alapszabályuk meghatározása belügyminiszteri jog volt, politikai keretüket nyomatékosan kijelölték. Az egyesületek előfordulása, megoszlása nagyban függött az adott terület szociális, gazdasági fejlettségétől. Jellemük szerint találkozhatunk szociális, bajtársi, érdekképviseleti, önszervező, művészeti, tudományos és sportegyesülettel. A múlt század második felétől a klubok és egyesületek száma rohamosan növekedett, majd az 1930-40-es években érte el a csúcspontját. Ekkortájt 14 ezer ilyen szervezet működött hazánkban.

Gyomán a szabadművelődés időszakában a közösségi élet, közösségi művelődés igazi színterei az olvasókörök voltak. Ha a magyar nyelv értelmező szótárát felütjük az olvasókör címszónál, ott ez áll: kisebb társadalmi egyesület, amelynek célja ismeretterjesztő és szépirodalmi művek olvasása, esetleg megbeszélése. Ez a meghatározás azonban tevékenységük csak igen kicsiny szeletére világít rá. Valóban, legfőbb törekvésük a művelődés szorgalmazása és annak a mély szakadéknak az áthidalása volt, amely az egyes társadalmi osztályok kulturális szintje között húzódott. Ám az olvasókörök sokszor többet nyújtottak tagjaiknak, a békés szabadidős tevékenység lehetőségénél. Szellemi erőt képviselni sokszor a fennálló hatalom tilalma ellenére már többet jelentett pusztán szórakozásnál.

Magyarország egyes területein az olvasóköri mozgalom erjesztői a debreceni kollégiumok voltak. Ebből a szempontból Gyoma is Debrecen hatósugarába tartozott, hiszen az itt tevékenykedő tanítók, lelkészek szinte mind a debreceni kollégiumból kerültek ki. Szellemiségük újtól, egyszersmind ösztönzően hatott a helyi közművelődésre. Gyomán az első olvasókört 1847-ben *Imre Sándor* református lelkész szervezte. A gyomai olvasókörökről hírt adó első hiteles írott forrásként számontartott, 1889-ben kiadott községi emlékiratban ez áll:

„Mint a szellemi élet művelésére, fejlesztésére társadalmi úton kiható intézményekről, megemlékezünk itt a községünkben levő közművelődési egyesületekről is.

1. A helybeli tanítói kar fiókegyesülete Veress Lajos elnöklete alatt 15 taggal.
2. A központi kaszinó Rohoska Mihály főszolgabíró úr, mint elnök vezetése alatt 54 taggal.
3. Az alsórészi olvasókör Cs. Nagy Imre elnöklete alatt 60 taggal.
4. Az iparoskör Akantisz Ágoston elnök vezetése alatt 70 taggal.
5. A felsővégi olvasókör Cselei János elnök vezetése alatt 70 taggal.
6. Németrészi olvasókör Pilcz Mihály elnöklete alatt 28 taggal.”

Az olvasókörök létét őrző iratok nyomtalanul eltűntek. Kutatómunkám során – írásos emlékek híján – jórészt a volt olvasóköri tagok elbeszéléseire támaszkodhattam. A tőlük nyert hasznos információkat egészítették ki azok az írások, amelyekre a településen 1926-tól 1944-

ig megjelenő Gyomai Újság című keresztyén, politikai, társadalmi és közéleti hetilapban bukkantam.

A vizsgált időszakban Gyoma olvasóköreit külterületen és belterületen lévőkre oszthatjuk. Külterületi olvasókör működött minden tanyaközpontban, így Nagyálláson, Halmagyon, Póhalmon, Telekpusztán, Csudabalán, Keselyősen és Örökösnyilason. Belterületen akkoriban nyolc olvasókört jegyeztek, fenntartóikkal a következőket.

Egyetértés Olvasókör

- kétkezi munkások, napszámosok, cselédek

48-as Kaszinó

- a legmódosabb középparasztok

Munkáskör

- földmunkások, kubikosok, napszámosok

Németvárosi Olvasókör

- németajkúak és magyarok látogatták

Polgári Olvasókör

- nyugdíjas vasutasok, kishivatalnokok

Kisréti Olvasókör

- középparasztok, továbbá azok a lovas emberek, akik a gazdák földjét felesben munkálták

Felsőrészi Olvasókör vagy Gazdakör

- módos gazdák

Úri Kaszinó (Központi Kaszinó)

- községi tisztviselők, orvosok, tanítók, iparosok

A fentiekből is látszik, a lakosság egy-egy rétegét gyűjtötték maguk köré. Különösen az Úri kaszinónál és a Gazdakörnél vették figyelembe a származást, ahol csak velük azonos társadalmi rangú személyt fogadtak maguk közé. A legtöbb és legértékesebb adatot az Egyetértés Olvasóköréről szereztem. A település e nagy múltú és széles tábortól olvasókörének tevékenysége sokat elárul a kor hangulatáról, egyben Gyoma olvasóköri mozgalmába is betekintést ad.

Az Egyetértés Olvasókör

Két középparaszt, *Garai György és Kölcsei Pál* alapította és indította el 1908-ban. Az alapítás csakis főszolgabírói engedély birtokában történhetett. Az olvasókörök életét így megalakulásuktól kezdve figyelemmel kísérhette a hatóság. A hatalom eme óvintézkedése azonban nem jelentett bosszorkányüldözést, sőt országos szinten egy-két kiváltsággal is támogatták a szervezeteket. Adómentesek a kultúrházak címmel a következőket olvashatjuk a Gyomai Újság 1927. április 3-ai számában:

„Látható erővel indult meg az elmúlt esztendőben, falvainkban a kultúrházak, gazdasági népházak létesítése. Az építkezések és az előkészületek során az érdekeltek több ízben fordultak a faluszövetséghez, mely legnagyobb erővel fejt ki propagandát a falusi kultúrházaknak megvalósítása érdekében. A faluszövetség közbenjárására a magyar királyi földművelésügyi miniszter 1927. február hó 14-én kiadott rendeletében a Pénzügyminisztériummal egyértelműen rendezte ezt a kérdést. E szerint tehát a népházak, a gazdakörök, olvasókörök házai állandóan mentesek a házadó alól.”

Az olvasókörökre bizony rá is fért ez az engedmény, hiszen önfenntartóak voltak. A kiadásait – mint a kaszinó berendezési tárgyainak, illetve a könyvek, újságok és a tüzelő árát, továbbá a házon végzett kisebb-nagyobb javításokat – a tagdíjakból, valamint a bálak, teadélutánok és egyéb rendezvények bevételéből fedezték. Az Egyetértés Olvasókört a munkások, napszámosok és a cselédek látogatták. Tagdíjul közös megegyezés alapján, teherbírástól függően évi 15-20 kilogramm búzát vagy annak értékét, 15 pengőt fizettek. Ajándék címén kapott épületük egyetlen termében székek híján a fal mellett körben elhelyezett lócák szolgáltak ülőalkalmatosságul. A kaszinót annak idején a helybeliek egymást közt egyszerűen „Köpködőnek” hívták, ugyanis annyi pipás ember látogatta, hogy a helyiségben szinte vágni lehetett a füstöt. Idővel szűkösné bizonyult az egy szem terem. 1925 elején a tagok elhatározták, hogy összefogással egy új épületet emelnek, közvetlenül a régi mellé. Ehhez megállapodás szerint ki-ki erejéhez mérten 50-100 kilogramm búzával járult hozzá. Garai György és Kölcsei Pál tehetősebbek lévén, lovas fogatukkal és további felajánlásokkal támogatták az építkezést. Két esztendeig folyt a munka. 1925 végére tető alá került a ház, a következő évben pedig bevakolták. A birtokbavételt kaszinószenteléssel ünnepelték meg. A bővítéssel nyert tágas épületben már a korabeli olvasókörök valamennyi tipikus helyisége megtalálható: *A nagyteremben* asztalok és székek alkották a berendezést. Itt kaptak helyet az úgynevezett filléres játékok, mint a biliárdasztal, a kártyaasztal és a dominó. Ahogy nevük is mutatja, ezeken néhány fillér ellenében lehetett megváltani bizonyos időre a játékot. *A kisterem* lett a dohányzásra kijelölt helyiség. Az italmérés terme lett a *kocsma*. Az olvasókörök kaszinószolgát tartottak. E tisztet vállaló házaspár a kaszinó alsó épületében, a szolgálakásban lakott. A kvártély fejében látták el a rájuk bízott feladatot: gondoskodtak a rendről és a tisztaságról, begyűjtötték a kályhákat. Amennyiben a tagság melegezésére végezték munkájukat, ez egészen a saját otthonhoz jutásukig biztos fedelet jelentett számukra. Az olvasókörök, hogy növeljék bevételüket, italmérési engedélyt váltottak. Az italmérés vezetését a kaszinószolgára bízták. Az Egyetértés Olvasókör első kaszinószolgája *Hainfart József* volt.

A település vezetősége az olvasókörök számára széles körű önkormányzatot biztosított. A tagság a négytagú vezetőséget a minden év januárjában megtartott tisztújító közgyűlésen választotta nyílt szavazással. A vezetőségben négy poszt várt betöltésre: az *elnöké*, aki a közösség érdekképviselőjét látta el. Köztisztviselőben álló, művelt, talpraesett ember töltötte be ezt a szerepet. Az Egyetértés olvasókör első elnöke *G. Nagy Lajos* volt. A *jegyző* intézte a kör levelezését, nyilvántartotta a tagok névsorát, és vezette a gyűlések jegyzőkönyvét. A *pénztárnok* tagdíjat szedett, kezelte a pénztárat, arról pénztárkönyvet vezetett. Mivel az Egyetértés Olvasókörben nem választottak külön könyvtárnokot, így a

könyvtár kezelését is rá bízták. Az ellenőr a pénztáros munkáját ellenőrizte. Vezetőségi ülést évente egy-két alkalommal tartottak. Itt megvitatták, kik nem fizettek tagdíjat, mekkora összeget fordíthatnak karbantartásra és tüzelőanyag vásárlásra, továbbá a pénztáros beszámolt a kör anyagi helyzetéről. A Gyomai Újság 1927. január 16-ai száma az Egyetértés Olvasókör évi közgyűlése és tisztújítása címmel a következőkről ad hírt:

„Az Egyetértés Olvasókörben, mely községünk egyik népes és szépen fejlődő köre, az elmúlt vasárnap volt a tisztújítással egybekötött közgyűlés, mely a legszebb rendben folyt le. Elnök lett Kölçsei Mihály, alelnök pedig Veress István, jegyző Domokos László, pénztárnok Oláh Sándor, gondnok Domokos Mihály, ellenőr Kiss Zsigmond.”

Élet az olvasókörökben

A tagság szabadon látogathatta a kaszinót. Ha kedvük tartotta, hétköznap este is benéztek, ám hét végén folyt az igazi közösségi élet. Ilyenkor késő estig elidőztek az emberek, sőt vasárnap délelőtt is nyitva állt a kaszinó.

Az együttléteket a kötetlen szabadidő-eltöltés jellemezte. Kedvelt szórakozásuk volt a biliárd, a dominó és a kártya, jó időben pedig az udvari kuglipálya telt zsúfolásig játékosokkal és bámészkodókkal. Az embereket a közélet történései is élénken foglalkoztatták, így nem sajnálták a pénz újságokra. Három lapot fizettek elő: a Magyar Nemzetet, a Pesti Hírlapot és a Gyomai Újságot. Itt kell szólnunk a kaszinóban folyó élénk *politizálásról*. Egy-egy gazdasági, politikai témájú vagy adókötelezettségéről szóló cikk elolvasását sokszor heves vita követte. A mindenkori események nyilvános vitája egyébként engedélyezett volt, csak akkor tiltották, ha az már bujtogatás vagy szervezkedés formáját öltötte. A politikai szervezkedés legmarkánsabban a munkáskörben jelentkezett, ezek helyszínei magánlakások voltak. A csendőrség többnyire besúgóktól értesült a titkos megbeszélések helyéről és idejéről. Egy-egy váratlan rajtaütés alkalmával a csendőrök igen szigorúan jártak el. A szervezkedőket megverték, de a napokig, sőt hetekig tartó vallas és a bíróság elé állítás sem volt ritka.

A kaszinók az *információ-áramlás* egyik legfontosabb színteréül szolgáltak. Ennek egyik módja a körön belüli felolvasás volt. Ilyenkor valamelyik jól olvasó ember felolvasott társainak néhány, mindannyiuk érdeklődésére számot tartó újságcikket. A hallottakat az emberek családtagjaiknak, szomszédaiknak adták tovább.

A tagság azonban nem csak az újság híreit hozta-vitte, hanem azokat is, amelyek a települést közvetlen érintették. Akkoriban minden vasárnap istentisztelet után úgynevezett *publikációt* tartottak a községházán. A szónok a gangon hangos szóval felolvasta a közérdeklődésre számot tartó információkat, továbbá az emberek itt hirdethették meg adásvételi szándékukat. Ezt követően valamennyi olvasókör megkapta a publikáció szövegét papírra nyomtatva, és azt a felolvasó vasárnap este ismertette. A hirdetés ezen lehetőségével mindenki élhetett, ellenben tilos volt az utcán papírra vetett hirdetményt magánembernek kifüggeszteni.

A kaszinók könyvtára

A kaszinók anyagi erejükhöz mérten folyamatosan bővítették könyvtáraikat. Az Egyetértés Olvasókör mintegy hatszáz kötetes könyvtárral bírt. A kötetek jó részét Kner Izidor ajándékozta számukra. Az első ajándékozásról ad hírt elismerő hangon a Gyomai Újság 1926. augusztus 29-ei száma:

„A jótékonyágáról és áldozatkészségéről ismert Kner Izidor könyvnyomdászunk midőn az elmúlt hónapokban az Egyetértés Olvasó Egylet új helyiségét felavattuk, azt az ígéretet tette, hogy ötven kötetnyi szépen bekötött és értékes közművelődési könyvet ad az egyesületnek ajándékba, hogy azzal megvesse a kaszinó könyvtárának alapját. E könyvek tartós kötésbe, az ajándékozó műintézetében immár bekötettek, s most vasárnap délután adja át a nemes szívű ajándékozó az egyesületnek használat végett. A tagok olvassák lelkük nemesedésére, és tudományokban való gazdagodásukra, a jótékony adományozó pedig találja gyönyörűségét szép és jó cselekedetének elismerésében.”

Ugyancsak a könyvtár gyarapodásához járult hozzá *Dr. Zeőke Antal* országgyűlési képviselő, akinek 1930-ban sikerült elérni, hogy a kör könyvvásárlásra fordítható állami támogatást kapjon. Sajnálatos, hogy e tekintélyes könyvgyűjteménynek a kör megszűnte után nyoma veszett. Az Egyetértés Olvasókör kiváltképpen jó kapcsolatot tartott a Kner-családdal. Kner Izidor feleségével együtt érdeklődéssel figyelte a kaszinó életét, részt vett valamennyi kulturális rendezvényükön, egy-egy közművelődési előadáson pedig szívesen vállalta az előadó szerepét. Az olvasókör *Fried Lipót* helybéli zsidó kereskedő pártfogását is élvezte. Az anyagi támogatáson túl a kereskedő négy lánya, *Berta, Ilona, Irén* és *Matild* maguk is tevékenyen részt vettek az egylet életében. Ők rendezték például a kaszinószentelő bálát, ahol az italmérést is maguk bonyolították. A második világháború idején, a deportálás során a németek az egész családot elhurcolták. A koncentrációs táborból csak *Berta* és *Ilona* tért vissza.

Mint minden egyletben, itt is élénk *színjátszóköri* tevékenység folyt. Az Egyetértés Olvasókörben *Bagi Sándor* és *Nagy Lajos* mindketten asztalosok 1921-ben alakították meg a színjátszó csoportot. Eleinte ők is választották ki és tanították be a színdarabokat. A szövegek beszerzésében és betanításában Kner Izidorné is segítségükre volt. A darabokat műkedvelő előadásokon mutatták be, ahová meghívó is készült. Három-négy pengő volt a belépő.

Két bemutató különösen emlékezetes maradt. Ez a Noszty fiú esete Tóth Marival és az endrődi Rác Lajosnak a Képviselőválasztás Tévesztőben című színműve.

Szórakozási alkalmak

A községben a *bálak* az egyik legnagyobb eseménynek számítottak. Az időpontjuk kitűzése szigorúan alkalmazkodott az idényszerű paraszti munkákhoz. Báli szezon volt a farsang és pünkösöd időszaka, ősszel, szüret után, a szántás-vetés végeztével folytatódtak a

táncos rendezvények. Egy-egy báli szezonban minden egyes rendezte a maga mulatságát. A bálak megszervezését mindig a *rendezőgárdára* bízta. Ők küldték ki névre szólóan a Kner Nyomdában készült díszes meghívókat a vendégeknek. Ugyancsak a rendezők feladata volt a jegyárúsítás és jegyszedés, továbbá a rend és a fegyelem betarttatása. A település legdivatosabb báli zenekara akkoriban *Végh Sándor* fúvós és vonószekara volt. A rendezvény kezdetekor a fúvósok kiálltak a kapu elé és hívogatót játszottak. A fúvós hangszerek hangja messzire elhallatszott. Ez a jel adta tudtára az embereknek, hogy indulhatnak, kezdődik a bál. Íratlan szabály volt, hogy a lányok selyem ruhát öltöttek, de a legények is ünneplőbe bújtak erre az alkalomra. A helyszínre érkező vendégeket a rendezők fogadták. A lányok, ahogy illett, édesanyjuk kíséretében érkeztek. Amíg az anya a pénztárnál belépőt vásárolt, ezalatt az egyik rendező bevezette a lányt a bálterembe, és eljárt vele néhány táncot. Amikor egy-egy tánc véget ért, a következő nóta kezdetéig a párok körbe sétáltak a teremben. Ha a legény ki akart menni az italmérésbe vagy másik táncos párt választani, leköszönt a lánytól. Az visszament a kísérőjéhez, és ott várta, hogy újra felkérjék. Éjjélkor hallgatót húztak. A terem közepére asztalokat vittek, és azokat megterítették. A legények ilyenkor megvendégelhették táncosukat vagy választottjukat. Ha komoly volt a kapcsolat, megkérték a rendezőt, hogy jövendőbelijük, édesanyját is vezesse az asztalhoz. Ha a lány nem fogadta el a legény közeledését, azt úgy adta tudtára, hogy nem nyúlt az ételhez. Éjjél után még hajnalig folytatódott a tánc.

Ugyancsak táncos rendezvények voltak a jeles napokhoz kötődő *batyus vacsorák*. Ilyen fűződött március 15-éhez is, amelyet a rendezőség az előljárással irányításával szervezett. Délelőtt került sor az ünnepség nyilvános lebonyolítására, este pedig minden kaszinó batyus vacsorát tartott. Az alkalomhoz méltóan még néhány hazafias tartalmú verset is meghallgattak. A vacsorára mindenki otthonról hozott valamilyen ételt, és egymást kínálgatva, azt elfogyasztották. A vacsorát kivirradtig tartó tánc követte.

Úri Kaszinó

Tagjai a községi tisztviselők, iparosok, orvosok és hivatalnokok voltak. Ez a kaszinó szolgált az igényes irodalmi előadások és komolyzenei hangversenyek színhelyéül. Például itt rendezték a település első író-olvasó találkozóját Móricz Zsigmond részvételével. A kaszinó gyakori vendége volt a helyi dalárda is, akik szereplését a Gyomai Újság 1929. január 6-ia száma így ajánlja a lakosság figyelmébe.

„A hangverseny célja a magyar dal népszerűsítése, megkedveltetése a közönséggel. Az idegen szellemű dalok háttérbe szorítása.”

A kaszinó tekintélyes könyvtárral is büszkélkedhetett. Ugyancsak a falai között alakult meg 1931-ben a Sakk Társaság:

„Március 16-án este az Úri Kaszinóban egy szűkebb körű társaság elhatározta, hogy a kaszinó kebelében egy Sakk Társaságot alakít. E társaságnak célja a kaszinó körében

élénkebb sakk életet vezessen be, mit részben elméleti előadásokkal, részben versenyekkel akar elérni. A társaság a belépett tagoktól nem kér tagsági díjat, csak lelkes résztvevőt a tagsági összejöveteleken. A belépni szándékozók a kaszinóban lévő ívekre írják alá a nevüket.”¹

Az Úri Kaszinóban egy-egy bálidény alatt számos mulatságot tartottak, ám ennek csak kis része volt saját rendezvény. Báltermük híján többen, így a Gyomai Iparos és Kereskedő Ifjak köre és a leventék is gyakorta bérbe vették a helyiséget. Gyomán, a Hősök útján álló kaszinó egykor impozáns épülete ma a 2-es számú Általános Iskoláé. Vakolata málladozik, ablakait rácsok csúfítják, emeleti bálterme ma tornaterem.

HELYI SZERVEZETEK A KÖZMŰVELŐDÉSÉRT

Gyomai Jótékonyági Nőegylet

Karitatív és ismeretterjesztő munkát egyaránt végzett a Gyomai Jótékonyági Nőegylet. A Központ Kaszinóban működő egyletről néhány értékes információval szolgál az egyik közgyűlési tudósítás.

„... A pénztáros jelentése alapján az egylet aktív vagyona 7 millió korona, a rendes tagok száma 175. Az egyesület a karácsonyi ünnepek alkalmával 3 millió korona értékben a szegény iskolás gyermekek részére cipőt vásárolt. Ennek költségei nagyrészt (2 millió 700 ezer korona) Harsányi Pál elnök fáradozása folytán megrendezett szilveszteri estély jövedelméből lettek fedezve...”²

Jótékonyági munkájuk anyagi fedezetét teaestélyek és bálak bevételeiből, továbbá adománygyűjtésből teremtették elő. Jótékonyásra buzdító felhívásaikkal rendszeresen találkozhatunk a Gyomai Újság hasábjain. Terveik közt egy népkönyha megteremtése is szerepelt. Az egylet komoly sikereket ért el az ismeretterjesztés terén is. Itt külön szót érdemel a háziasszonyképzés. Főzőtanfolyamot, később főzőverseny is szerveztek, szabás-varrás ismereteket oktattak. Az egylet kezdeményezőkézségét dicséri a községháza mögötti holtágon a korcsolyázók kényelmét szolgáló melegedőhely felépítése.

Ipartestület

Az Ipartestület saját anyagi erőből, magtárból átalakított, majd egy utcafronttal megtoldott épületét 1931-ben avatták fel. (Az államosításkor elveszített épület ma a művelődési központ irodája). Tagjai a középcéltelmiségi réteghez tartoztak. Tanultságukkal tekintélyt vívtak ki, kijárt számukra az úr megszólítás. Soraik között tudhatták a település

valamennyi mesteremberét. Az Ipartestület kettős szerepet töltött be. Felügyelte az iparosképzést, mi több, az Ipartestület elnöke és két megbízott jelenlétében falai közt zajlott az inasok vizsgáztatása. Emellett komoly érdekképviseletet is ellátott. Az ipartestületek államosításáról szóló hírt eképpen fogadták:

„Ipartestületi körökben elterjedt hírek szerint a kereskedelmi miniszter programjává tűzte az ipartestületek államosítását és a közeljövőben törvényerőre akarja emelni. A terv ellen értesülésünk szerint az ipartestületek állást fognak foglalni, és tiltakoznak a centralizációs törekvés ellen.”³

Egy idős bognármester elbeszélése alapján azonban az ipartestületi és az olvasóköri élet számos hasonlóságára is felfigyelhetünk. Az italmérésben esténként itt is összejöttek az emberek, a különterme biliárdozásra, kártyapartira csábított. Népszerű időtöltés volt a sakk. Játékosaik a megyei versenyeken is szépen szerepeltek. De említést érdemel kiváló színjátzó csoportjuk is. A szilvesztert és a farsangot a többi egyesülethez és körhöz hasonlóan bállal ünnepelték. Az Ipartestület 1948-ig működhetett.

Iparosok és Kereskedő Ifjak Önképző Köre

A színjátzóköri mozgalom a szabadművelődés időszakában soha nem látott lendületet kapott. Gyomán is minden valamire való olvasókör, illetve egyesület rendelkezett saját színjátzó csoporttal. Tagjai tehetségével, szorgalmával azonban az összes közül kiragyogott az Iparos és Kereskedő Ifjak Önképző Köre. Ez az önállóan működő csoport csakhamar a község büszkesége lett, műkedvelő előadásaival pedig rendre elkápráztatta a helyi és a vidéki közönséget. Az önképző kör 20-25 tagból álló „társulatába” csak azok kerülhettek be, akik tehetségüket, rátermettségüket már egy másik csoportban bizonyították. Az önképző kör belső önkormányzattal működött, amelynek élén a kulturális bizottság állt. A bizottság tagjai voltak *Hajbak Árpád, Benke Márton, Kremmer György, Kiss István és Bíró István*. Ők választották ki a betanulandó darabot, és ők döntöttek a szereposztásról is. A főszerző tiszte Hajbak Árpád kereskedőnek jutott. A közös döntés alapján ő kérte fel a szereplőket, gondoskodott a szükséges szöveggönyvek és kosztümök beszerzéséről, továbbá intézte a kör egyéb hivatalos ügyeit. A szerepek kiosztását az összeolvasás, majd a heti kétszeri próbák követték. A színjátzó csoport szakmai irányítója a *Molnár* házaspár volt.

Molnár Gyula a bohém színész és hitvese, a kolozsvári polgármester leánya, akit vidékre szöktetett, hogy feleségül vehessen. A fiatalok kalandos vándorlásuk után Gyomán telepedtek le, és lettek a helyi színjátzó mozgalom szervezői és lelkes támogatói. Molnár Gyula rendezői tiszte látott el, de a betanulandó darabok kiválasztásához is hasznos tanácsokkal szolgált. Legkedveltebb szerző Móricz Zsigmond volt, illetve a szomszédos Endrődön született Rózsahegyi Kálmán. A tagok közül néhányan – mint Molnár Gyula vagy Kremmer György – maguk is megpróbálkoztak színdarabírással. Egy-egy produkció betanulása másfél-két hónapba tellett. Ezalatt elkészült a díszlet, és vele együtt valamennyi felszerelés és kellék.

A jelmezeket maguk tervezték és maguk varrták. Ám különleges alkalmakra, például a Gűlbaba előadására budapesti kölcsönzöböl hozatták a kosztűmöt. A próbál sorát főpróba zárta, amely már nyilvános és belépődíjas volt. Egy-egy darabot rendszerint háromszor játszottak el. Nem egyszer környékbeli falvakban is vendégszerepeltek. A bemutató bevételéből fedezték a jelmezkölcsönzési díjat, illetve a zenekar tiszteletdíját. A legszívesebben és a legtöbbet operettet játszottak. E műfaj betanulása sok-sok időt és fáradságot igényelt, talán kétszer annyit, mint egy prózai darab. És tegyük hozzá, kétszer annyi pénzt is. Hiszen akkoriban megfelelő technika híján a zenekarnak valamennyi próbán ott kellett lenni, és kísérni a dalbetéteket fáradhatatlanul tanuló, gyakorló szereplőket. A táncbetéteket *Benke Márton* tanította be. Az operetteket *Farkasinszky Imre* zenekara kísérte, de néha az is előfordult, hogy Budapestről fogadtak cigányzenekart. A legemlékezetesebbek közt tartották számon a Gűlbaba, a Sylvió kapitány és a Gésák előadását. Repertoárjukban népszínművek is szerepeltek, mint az Elcsérélt ember, A csillag és a Pántlika. Színre vitték a Úri murit is, amelynek bemutatójára magát a szerzőt, Móricz Zsigmondot is meghívták.

A Gyomai Közművelődési Egyesület

A város közművelődési palettájának meghatározó színfoltja volt a Gyomai Közművelődési Egyesület. Tevékenységéről a Gyomai Újság 1926. október 6-ai számának „A népművelési előadások megkezdődnek” című írása árulkodik:

„A Gyomai Közművelődési Egyesület a múlt év telén igen tevékeny munkásságot fejtett ki a népművelés terén. Az eszme szolgálata a tavaszi és a nyári szüneteléssel nem szakadt meg, csak nyugodott, hogy a közalgó téli estéken annál nagyobb erővel folytatódjék. Az előadások megszervezése tárgyában e napokban tartott értekezleten megalakult a helyi Népművelési Bizottság, mely a Közművelődési Egyesület keretén belül az elmúlt évi ciklus rendszere alapján kívánja folytatni a nemzetnevelő munkáját. Az előadások három irányban tagozódnak: Egy: általános ismeretterjesztő; kettő: szakelőadások; három: tudományos előadások formájában. Az első csoportbeliek a községháza nagytermében, a második csoportbeliek a különböző kaszinók helyiségeiben, a liceális előadások pedig az úri Kaszinó, illetőleg az Apolló Mozi nagytermében lesznek megtartva. Az előadásokat dobszóolóval és falragasz hirdetésekkel fogjuk közhírré tenni. Az elnökség ismételen kéri azokat, kik megértő munkássággal óhajtanak részt venni ebben a nemzetmentő tevékenységben, hogy ez idén is segítségünkre jöjjenek. A népművelők tábora napról napra nő, kicsiny hitűeknek kell lennie annak, akik a munka sikereit kétségbe vonja.”

Ha párhuzamot vonunk a hajdani Gyomai Közművelődési Egyesület és a mai kultúrházak ismeretterjesztő tevékenysége között, érdekes következtetésekre juthatunk. Ma a kultúrházak szervezte ismeretterjesztő előadások helyszíne maga az intézmény. A rendezvények sikere, látogatottsága elsősorban a propaganda hatékonyságán múlik. Sokszor neves szereplők érdekesítő előadása, színvonalas műsorok nézőtere marad üresen csak azért, mert nem sikerült megnyerni, megérinteni a közönséget. A Gyomai Közművelődési

Egyesület az előadások jellegétől függően választotta meg azok helyszínét. A közönség helyébe, megszokott környezetébe – egy-egy olvasókori, kaszinóbeli esten hatvan-hetven emberhez – vitte el a kultúrát, a tudományokat. A másik, ami e módszert szimpatikussá teszi, az emberközelsége. Hajdanán a népművelő alatt nem kultúrházi alkalmazottat értettek, hanem közvetlenül azokat, akik a kulturális értékeket közvetítették a hallgatóságnak. Hogy kik voltak ők, erre is feleletet kapunk a Népművelési Bizottság a Gyomai Újság 1926. október 20-ai számában közétett hirdetéséből.

„A Népművelési Bizottság felkéri mindazokat, akik a népművelési előadásokon szavatokkal, énekkel vagy zenével szerepelni óhajtanak, szereplésüket jelentsék be Tóth József úrnál, a népművelési előadások rendezőjénél: Árvaház, földszint.”

A népművelők sorába így csatlakozott a bankigazgató, a református igazgató-tanító, újságíró, orvos, ügyvéd, százados, lelkész, a dalos kedvű asztalosmester és a versszerető postáskisasszony. Ebben a színes társaságban a lakosságból bárkinek helye volt, akinek felkészültsége és tehetsége ezt lehetővé tette. S azt, hogy a lelkes előadók a hallgatóság megelégedésére szerepeltek, mi sem bizonyítja jobban, mint az egyre gyarapodó közönségük. A rendezvények lassan kinőtték a kaszinók szűkös termeit, és felmerült az igény egy tágas, nagy befogadóképességű helyiség vagy épület megteremtésére.

„Mind népszerűbbé váltak a gyomai közművelődés egyesületi heti előadások. A most szerdai estélyen fele se fért el a Kisréti Olvasókör helyiségében, annak az érdeklődő közönségnek, amely az előadás meghallgatására jelentkezett. Ha semmi egyéb, ez a körülmény is bizonyítja, mily égető kulturális szükséglet egy tágas kultúrház felépítése.”⁴

S hogy az egyesület milyen előadásokat szervezett? Erről is a Gyomai Újság oldalairól szerezhethünk tudomást. A lap 1927. január 30-ai száma a település első közönségtalálkozójáról ír:

„Február hó 2-án, szerdán este 8 órai kezdettel az Úri Kaszinó nagytermében Móricz Zsigmond, a nagynevű regényíró tartja szerzői estjét, s indul művészi körútra az Alföld metropoliszaiban... Városunkban első ilyen nemű kultúrélvezetre a belépődíj 25 ezer korona, illetve 2 pengő...”

Az irodalmi téma mellett népszerűségnek örvendtek az ismeretterjesztő szakelőadások, így a pénzről és takarékosaságról, a mezőgazdaságról, illetve az egészségvédelemről szóló estek. A Gyoma Újság 1930. október 26-ai száma éppen e témakörrel szolgál információval.

„A Közművelődési Egyesület ismeretterjesztő előadásainak ideje, helye az előadók megnevezésével a következő: november 5-én (szerdán) az Ipartestületben: Előadó dr. Singer István. Tárgy: » A fogak betegségei. « November 6-án (csütörtökön) a Kisréti Olvasókörben: Előadó: Domokos János ref. tanító. Tárgy:» Az emberi test csodái. « November 13-án

(csütörtökön) a Németvárosi Olvasóköriben: Előadó: Dr. Vincze Endre közs. orvos. Tárty: » Mérgézések. «

Vidék lévén legalább ekkora hangsúlyt kapott a mezőgazdasági kultúra terjesztése. Visszatérő téma volt a gyümölcsfák és szőlőskertek ápolása, továbbá a borkezelésről szóló előadás. Több alkalommal vendégül látták *Jeszenszky Árpádot*, az országos hírnővénytermesztőt. A gazdák ismereteinek bővítését a helyi mezőgazdasági kamara is szívéen viselte. Erről közelebbit is elárul a Gyomai Újság 1927. január 23-ai száma:

„A Mezőgazdasági Kamara a gazdasági kultúra fejlesztése, annak előbbrevitele érdekében a gazdaközönség részére szakelőadásokat fog tartani Gyomán. Az első ilyen irányú előadás január 23-án, vasárnap este 6 órakor az Alsórészi Olvasóköri Egvletben lesz megtartva, melyre ezúton is felhívjuk az érdeklődők figyelmét. Előad: a Békéscsabai Gazdasági Iskola egyik tanára lesz.”

Ráéreztek arra is, legfontosabb az effajta ismeretek átadása azoknak, akik még járatlanok ezen a területen:

„A földhöz juttatottak részére e hó 26-án a 48-as Kaszinóban ingyenes gazdasági előadás fog tartani.”⁵

MŰVELŐDÉSI FORMÁK A FIATALOK KÖRÉBEN

A dolgozatban eddig szereplő művelődési formák elsősorban a felnőtt lakosság kulturális igényeit elégítették ki. Nézzük, milyen lehetőségük nyílt a fiataloknak lakóhelyükön a művelődésre, szórakozásra.

Cserkészek

Az iskolán kívüli közösségi élet első állomása a *cserkészek* csapata volt. A gyerekek négy elemi után önkéntesen jelentkezhetek az elsősorban hadi célú, fegyelemre, elkötelezettségre nevelő testület soraiba. Ám gyerekekről lévén szó, igyekeztek ezt a katonás szigort egy-egy játékos, vidám rendezvényvel feloldani. Ilyen alkalom volt a cserkészünnepély, amelyről a Gyomai Újság 1927. február 6-ai számában olvashatunk:

„A Gyomai 557-es Számú Botond Cserkészcsapat folyó hó 6-án délután 5 órai kezdettel tartja vidám műsoros délutánját Endröd, a Polgári Iskolában. Folyó hó 12-én lesz a vidám műsoros estély Gyomán, az Úri Kaszinóban 8 órai kezdettel. A tartalmas és amellettr rendkívül mulatságos műsor és a szinte türelmetlenségig fokozódott érdeklődés nagy sikert biztosít a cserkészek ünnepélyének. A gyomai vidám estély után Farkasinszky muzsikál.”

Leventék

A cserkészeknél még magasabb fokon állt a leventeség, amely a katonai kiképzés alapját jelentette. A 12-21 éves fiataloknak minden vasárnap 10-12 óráig kötelező volt a „Leventébe” járni. A polgári iskolába vagy gimnáziuma járók tanulmányaik időtartama alatt mentesültek az oktatáson való részvétel alól. A Gyomai Levente Egyesületnek önálló épülete nem volt, a foglalkozások többnyire a legelő területén folytak. Az oktatást katonai rangú személyek végezték. A fegyelemre nevelő gyakorlatok a katonás mozgás elsajátítására, a fegyverforgatásra helyezték a hangsúlyt. Hadi- és terepgyakorlatokat is végeztek. Mivel kilenc éven át jártak ide a fiatalok, így összetartó közösségé formálódtak. Nemcsak tagságuk, hanem az egész lakosság körében kedveltek voltak a leventeünnepélyek, valamint báljaik farsangkor, pünkösdkor és aratás után. Táncmulatságaikon a *levente zenekar* húzta a talpalávalót. Az öt-hat tagú, saját hangszerekkel felszerelt zenekar betanításában a Dalárda karmestere segített. A zenekar meghívást kapott településszintű rendezvényekre, ünnepélyekre, más kaszinók báljaira, lakodalmakra.

Szüreti bál

A leventék táncmulatságai közül a legnagyobb várakozás a szüreti bálát övezte. A település legnagyobb pompával járó rendezvényét szeptemberben, a szüret végén tartották. A mulatság délután a szüreti körmenettel indult. A sort a lovasok nyitották, és mögöttük lépkedtek párban a magyar ruhába öltözött fiúk és lányok. A menet a főutcán vonult föl, és jó nagy kitérő után érkezett meg a bál helyszínére, a ligeti Pávilonba. Addigra már az épületet szőlőfürtökkel díszítették. A fák közé kifeszített köteleken ugyancsak szőlőfürtök csüngtek. Kezdetét vette a szüreti bál hagyományos, vidám mulatsága, a szőlőlopás. A körmenet tagjai lettek a csőszök. Az volt a feladatuk, hogy felügyeljenek a közönségre, a tolvajokra, akik igyekeztek minél több fürtöt elcsenni a kötélről. Akit lopáson értek, azt a bíró elé vitték, aki megfizettette a tolvajjal a szőlő árát. Este hét órakor kezdődött a tánc, amelynek fő attrakciója a szépségverseny volt. A lányok a versenyre képeslapot árultak. A pénzzel a zsűrinek kellett elszámolniuk. A legtöbb képeslapot eladott lány lett a győztes. Éjfélkor hirdettek eredményt. A szépségverseny első három helyezettjét díjazták. Hajnali öt órakor a Rákóczi-indulóval fűjták le a bálát.

Tánciskola

Akkoriban íratlan szabály volt, hogy a felcseperedő fiatalokat szüleik tánciskolába járatták. A klasszikus és a kor divattáncai mellett itt ismerték meg azokat a társasági viselkedési formákat, illemszabályokat, amelyek ismerete nélkülözhetetlen volt a bálakon, illetve estélyeken. Tánciskolát eleinte a Polgári Kaszinóban, később már a Felsőrésziiben is szerveztek. Ezeket falragaszokon hirdették meg. Három-négy pengő volt a részvételi díj. A lányok 13-14 esztendőskorokban, a fiúk 16-18 évesen jelentkeztek. A lányokat kísérő anyák a teremben körbe elhelyezett padokon foglaltak helyet. A foglalkozások hat hétig hetente két alkalommal, esténként voltak. Vasárnap ösztáncot tartottak, amelyen belépővel mások – a „privát” lányok és fiúk – is részt vehettek.

Dalárda

A település kulturális palettáján ott találjuk a dalárdát is. A 20-25 fős férfiak repertoárjában – a Himnusz és a Szózat mellett – hazafias dalok és népdalok szerepeltek. Elsősorban nemzeti ünnepek alkalmával léptek fel, de az Úri Kaszinóban rendezett hangversenyeken is hallhatta őket a közönség.

SPORTTAL A TESTI ÉS SZELLEMI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉÉRT

A község képéhez elválaszthatatlanul hozzá tartozott élénk sportélete. Akkoriban két egymással rivalizáló labdarugó-csapat volt a településnek: az Úri Kaszinó támogatta *Gyomai Sport Club (GYSC)* és a *Gyomai Testnevelési Kör (GYTK)*, az Ipartestület fenntartásában. Hamarosan felismerték, hogy a labdarugás mellett érdemes lenne más sportágat is megkedveltetni a fiatalokkal. A GYSC választmányi üléséről a következő tudósítást olvashatjuk a Gyomai Újság 1931. március 21-ei számában:

„Március 14-én este tartotta a GYSC újonnan választott választmánya első gyűlését, melynek mindvégig lelkes és tartalmas lefolyása reményt nyújt, hogy községünkben egészséges célkitűzéssel egy olyan sportélet indul meg, mely nem csak egyoldalú labdarugással akar foglalkozni, hanem a helybeli lehetőségekhez képest a sportnak minden ágát úgy akarja művelni, hogy abban fiatal és öreg egyaránt részt vehessen. Az egyes szakosztályok keretében művelés alá veszik az atletizálást, labdarugást, teniszvezést, csónakázást, úszást és télen a korcsolyázást. A szellemi önképzésre is alkalmat akar adni az egyesület tagjainak, és erre egy külön szakosztály alakított dr. Balázs László ügyvéd vezetésével. Még ebben az évben nagyszabású sportünnepélyt rendez az egyesület, mely ünnepélyvel a tömegsportolás propagandáját akarja kidomborítani.”

*

„A sport ápolásának célja az ifjúságnak, a nemzet jövő reménységének erős testben, ép lélekkel való nevelése.”⁶

Ezt a szép gondolatot sikerült megvalósítania mindennapi munkája során a Gyomai Sport Clubnak. Programjában nagyszerűen ötvözte a testi és szellemi kultúra fejlesztését. Tagsága a mozgásos tevékenység mellett aktívan részt vett a klub színjátszó csoportjának munkájában. Saját rendezésű vacsorái, báljai bevételét sportszerek vásárlására fordították. Egy ilyen eseményről írt a Gyomai Újság 1927. február 6-ai száma:

„A Gyomai Sport Club 1927. február 6-án este nyolc órai kezdettel az Úri Kaszinó helyiségében saját felszerelése javára zártkörű, tánccal egybekötött műkedvelő előadást rendez. Olvasóközönségünk érdeklődését külön is felhívjuk arra a lelkes munkásságra, melyet

a Sport Club tagjai minden téren kifejtének. Az egyesület új színpadi díszleteket szerzett be, s ebben az új miliőben mutatják be azokat a pompás mulattató darabokat, amelyeknek több újdonsült tehetséges szereplője lesz.”

EGYÉB SZÓRAKOZÁSI, KIKAPCSOLÓDÁSI ALKALMAK A KÖZSÉGBEN

Apolló Mozi

Az emberek egyik legkedvesebb szórakozása közé tartozott a mozi. Különösen a hangosfilmek beköszöntével nőtt meg a népszerűsége. A külföldi és hazai alkotások közül egyaránt a kalandos és romantikus elemeket ötvöző filmek aratták a legnagyobb sikert. Hetente egy filmet vetítettek, hétfőn és szombaton egyszer, vasárnap pedig háromszor. Az 1930-as évek végétől vasárnap délelőttönként a gyerekeknek matinéelőadást tartottak. Ettől az időtől a diákoknak ingyenes iskolamozi is működött. Itt ismeretterjesztő, főleg természettudományos filmet vetítettek.

Korzó

Az emberek vasárnap délutáni programjának elmaradhatatlan része volt a korzó. Mindenki igyekezett, hogy legalább egy órácskát a korzón – nyáron, a ligeti sétányon, rossz időben a Fő utca mozi felőli szakaszán – tölthessen. Egészen alkonyatig kiöltözött párok sétáltak itt fel-, s alá, közben üdvözölték egymást, beszélgettek. A korzó ismerkedési lehetőséget is jelentett, hiszen a legények már itt kinézték a hármásával-négyesével kart karba öltve sétáló lányok közül azt, akit a következő bálon táncra kértek.

Majális

A lakosság apraja-nagyját megmozgató, vásári jellegű rendezvény volt május 1-jén a majális. Bazárosok kínálták a portékáikat, mutatványosok serege szórakoztatta a közönséget. Gyomán a liget szolgált a majális színteréül. Központja a Pavilon volt, ahol zenekar húzta a talpalávalót.

Nagy eseménynek számított a községben évente négyszer megrendezett, ám három napig tartó *országos vásár*. Egyben élénk információcserét is jelentettek ezek az alkalmak, hiszen a távoli vidékről érkezett árusok hozták-vitték a híreket.

Nyaranta kétszer verte fel a település csöndjét a *vándorcirkuszosok* tarka csapata. Jöttüket egy héttel előtte már plakátok hirdették. Egy helyen addig időztek, amíg volt közönségük.

Ritka eseménynek számított a *jósno látogatása*. A község egyik házában bérelt szobát, és ott fogadta az embereket, akik sokszor már csak a multság kedvéért sem sajnálták a jövendölésért a pénzt.

Már akkoriban, az egyletek italmérésein kívül is sok *kocsma* működött a településen. Az emberek egy része nem is annyira az ital kedvéért, mint inkább a beszélgetés, a találkozás örömeért tért be egy pohárkára. Itt aztán minden szóba került, a közéleti politikai hírektől egészen a személyes gondjuk-bajukig.

Szót kell ejteni még a *házi találkozásokról* is, amelyeknek igen nagy hagyománya volt a községben. Egyike ezeknek a *csigabál*, vagy más néven a *csigacsináló*, amikor a szorgos tésztagyártó munkát sokszor hajnalig tartó tánc követte.

A *cuharé* talán a mai házibulik őse lehetett. Egy-egy háznál huszonöt-harmincan gyűltek össze, és citeraszóra táncoltak. De *tollfosztás*, *kenderfonás* idején is összejöttek az emberek. Munka közben meséltek, regéltek, nótáz-tak, a viccmesélők pedig kifogyhatatlan mókás történetek-vel szórakoztatták hallgatóságukat.

Az emberek akkoriban még nagyon keresték a közösséget, egymás társaságát. Mindennaposak voltak esténként a *szomszédolások*, télen a búbos kemence melege mellett, nyáron pedig az udvari eperfák alatt vagy a házak előtti kispadokon.

UTOSZÓ

Megszűntnek nyilvánítva

Gyoma művelődési formái ezt a képet mutatták az 1940-es évek elejéig. Ám 1945 után új politikai irányvonal diktált. 1950-re szinte valamennyi egyesület, kör megkapta a feloszlatajáról szóló levelet. Az állam működési engedélyüket megvonta, épületeiket kisajátította, majd eladta. Az egyesületek alapító okiratai akárcsak kisebb vagyont érő könyvtárai eltűntek. A településen legutoljára a Kisréti Olvasókört szüntették meg. A gyomai történések mintegy lekicsinyített tükörképei lehetnek az országban végbement változásoknak. Hazánkban 1945 után a klubok és egyesületek számát drámaian visszaszorító intézkedések a politikai elit azon elméletéből fakadtak, amely szerint ha dezintegrálják a társadalmat, ha az embereket visszakényszerítik a magánéletükbe, ha fölszámolnak minden spontán kialakult társadalmi kapcsolat- rendszert, csoportosulást, hálózatot, akkor könnyebb lesz majd uralkodni, s a számukra kívánatos irányba futtatni az országot. E közösségek szétverése a közéletre, illetve a szellemi, kulturális életre egyaránt bénítólag hatott.

S most kanyarodjunk vissza a dolgozat indító gondolatához, mert ez volt az a pillanat, valójában egy-két év, amikor kettétört a varázs. A község elveszítette önálló szellemi arculatát. Ösztönösen ellenállt viszont az ezzel csaknem egy időben alakult művelődési otthon kínálta uniformizált kultúrájának. Talán a passzív szerepre ítéltség, a „majd mi megmondjuk, mi kell nektek” gondolkodásmód riasztotta az embereket. Tény, az intézmény fűtött, világított, kényelmet árasztó termei igazából sosem teltek meg élettel. Országosan a '60-as évekre tehető az egyesületi mozgalom éledése, ám a Viharsarokban még jó tíz esztendő várunk az ébredésre. A '70-es években alakultak meg az egykori olvasóköri tagokból a még ma is szép számmal működő nyugdíjasklubok, majd a rokkantak szociális ellátásáért küzdő egyesületek. Őket két látszólag lokálpatrióta, valójában a város gyomai és az endrődi településrészének érdekeit egymás ellenében képviselő szervezet követte. Máig hiányoznak azonban a szellemi töltést hordozó, az ifjúságot, a 30-40 éves korosztályt és az értelmiséget maguk köré gyűjtő szervezetek. A lerombolásuk csak néhány pillanat műve volt, ám újjáépítésükhöz 40-50 év is kevés. Olvassuk, halljuk, sőt hangoztatjuk eleget, a civil szervezetek nélkül polgárosodás elképzelhetetlen. Már a második generáció nő fel úgy, hogy nincs előtte példa. És egyre kevesebben lesznek azok, akik saját élményeik alapján beszélhetnének arról, hogy mit is jelentettek akkor ezek a közösségek, és mit jelenthetnének ma. Igen, egyre kevesebben lesznek azok akik mesélhetnének azokról az időkről, amikor még a munka és a család mellett létezett egy harmadik dimenzió, amit úgy hívtak, hogy közösség. Ahol az ember feltölthetett, közéleti szereplő lehetett, nem csak a történetek passzív elszenvedője. Nem jól van ez így – mondogatjuk. Ám sem időnk, sem türelmünk a változtatásra. Inkább elmegyünk...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Békés Vármegye. Szerkesztette: Márkus György (1936.)
- Hankiss Elemér: Diagnózis (Magvető Kiadó, 1982.)
- Gyomai tanulmányok. Szerkesztette: Szabó Ferenc (Gyoma, 1977.)
- A 600 éves Debrecen. Szerkesztette: Komoróczy György (Debrecen, 1961.)
- Hankiss Elemér: Kelet-európai alternatívák (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.)
- A Kner-család és a magyar könyvművészet 1882-1944. Szerkesztette: Haiman György (Corvin Kiadó, 1979.)
- Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetei sorozatból:
 - Békés megye és a Kner Nyomda. Szerkesztette: Szabó Ferenc (1983.)
 - A Kner Nyomda és az írók. Szerkesztette: Bata Imre (1983.)
 - A Kner Nyomda szellemi kapcsolatai. Szerkesztette: Lévay Botondné (1983.)
- Körös Népe. Szerkesztette: Máday Pál és Tábori György (Békéscsaba, 1957.)
- A művelődési otthonok negyedszázada Békés megyében. Szerkesztette: Csende Béla (Békéscsaba, 1974.)

FORRÁSOK

A Gyomai Újság (1926-1944) című keresztyén politikai, társadalmi és közéleti hetilap közművelődéssel kapcsolatos cikkei.

A Kner Nyomdaipari Múzeum gyűjteménye.

A szakdolgozat elkészítéséhez hiteles információval szolgáltak:

Bakonyi Istvánné
Baráth Sándor
Darvas Tibor
Herter József
Herter Józsefné
Kremmer György
Kremmer Györgyné
Szonda István

IDÉZETEK

1.	Gyomai Újság 1931. március 21-ei száma	23. oldal
2.	Gyomai Újság 1927. január 23-ai száma	24. oldal
3.	Gyomai Újság 1927. május 29-ei száma	26. oldal
4.	Gyomai Újság 1926. október 24-ei száma	32. oldal
5.	Gyomai Újság 1927. május 8-ai száma	35. oldal
6.	Gyomai Újság 1926. november 7-ei száma	42. oldal

MELLÉKLETEK

1-8-ig: hangversenyre, bálakra, estélyekre szóló díszes meghívók a Gyomai Kner Nyomdaipari Múzeum gyűjteményéből.

9-es: A Gül baba című operett bemutatója az Iparosok és Kereskedő Ifjak Önképző Körében.